

Lliçó magistral

En l'etapa a què he arribat en el *cammin di nostra vita*, quan la meitat evocada per Dant està àmpliament depassada, fins i tot més que duplicada, i les coses es van perfilant amb creixent intensitat *sub specie aeternitatis*, un acte com el que aquí ens reuneix adquireix per a mi una significació singular. Deixondeix immediatament sentiments latents, que la circumstància reviscola entranyablement. D'una banda hi ha la profunda satisfacció que em produeix la concessió d'una distinció com aquesta de què avui som objecte per part d'aquest claustre, al qual vull expressar abans de tot la meva gratitud més sincera. De l'altra, i en estreta relació amb l'anterior, guaita la reflexió sobre el seu sentit i m'enfronta amb una qüestió alhora grata i exigent, a saber: la de respondre a una iniciativa que tant m'honra i al mateix temps m'obliga. Tornant a les meves paraules inicials, recordant els vuit decennis transcorreguts en el que, en expressió que podria titular unes projectades memòries, ve a ser, cronològicament i afectivament, «el cor del segle», la resposta no em sembla que hagi de ser ja l'exposició d'un tema doctrinal, després dels molts als quals el llarg exercici de la docència ha donat lloc, sinó més aviat en certa manera passar comptes dels afanys i currolles, dels propòsits, no sempre per desgràcia plenament aconseguits; en una paraula, un esbós de confessió intel·lectual, per no dir, amb excessiva solemnitat, balanç; en tot cas, una recapacitació del que he intentat i fet al llarg dels anys, millor o pitjor aprofitats.

Això em resulta més indicat tenint en compte que aquest doctorat honoris causa m'ha estat conferit precisament per la Universitat de les Illes Balears; és a dir, d'una terra a la qual estic especialment vinculat pels meus orígens. Encara que nat a la ciutat alemanya de Saarbrücken uns quants mesos abans de la Primera Guerra Mundial, som mallorquí pel *ius sanguinis*, ja que els meus pares eren oriünds d'Inca i Sencelles, respectivament, i a causa de l'esclat de la Gran Guerra (com llavors s'anomenava), que induí mon pare, comerciant, a interrompre la seva activitat allà, la meva infantesa, fins als set anys, transcorregué a Inca. Per això, el mallorquí, transmès per l'ús familiar, és la meva llengua materna i la dels meus germans, i pràcticament l'única que vàrem parlar sempre amb els nostres pares mentre visqueren i que hem parlat entre nosaltres. A la llengua vernacle s'hi sumaren rudiments de castellà apresos a l'escola primària i a poc a poc ampliat per les mateixes lectures. A Inca hi nasqueren les meves dues germanes.

Les vicissituds de l'activitat laboral dels meus pares els dugueren a obrir un negoci a Ginebra, on vaig romandre amb ells dels set als onze anys. A Ginebra el francès esdevingué per a nosaltres la que qualific de segona llengua materna: hi continui resant i calculant. Finalment, havent tornat a instal·lar-se els pares a Saarbrücken, hi visquérem fins que es retiraren dels negocis i tornaren a Mallorca. Però aquella ciutat ja no era alemanya, sinó que s'havia convertit en la capital del territori de la conca del Saar (*Sarre*, en francès), creat pel tractat de Versalles entorn de les mines de carbó cedides en propietat a França a compte de les reparacions de guerra, i col·locat sota l'administració de la Societat de Nacions per un període de quinze anys, al cap del qual la població «seria cridada per fer conèixer la sobirania sota la qual desitjaria veure's col·locada» (article 49).

Pel que fa a mi i a les meves germanes, continuàrem, com és lògic, els estudis en francès. Vaig ser alumne del col·legi francès que hi havia establert allà des de 1924 fins a 1932, any en què vaig acabar el batxillerat, que em seria convalidat a Espanya; però el medi social que ens enrevoltava féu de l'alemany la segona llengua de la meva formació. En aquella data, mon pare m'envià a estudiar dret a la Universitat de Madrid, llavors anomenada Central, i allà, familiaritzat cada vegada més amb el castellà, vaig cursar la llicenciatura i vaig obtenir més tard el doctorat.

M'he permès estendre'm un poc sobre aquells anys que cal qualificar «d'aprenentatge», els *Lehrjahre* en la coneguda expressió alemanya, de la infantesa i la joventut, pel paper decisiu que varen representar en els aspectes més diversos de la meva vida i amb vista a les perspectives futures. Foren anys marcats per la diversitat: diversitat lingüística, ambiental, emocional, intel·lectual, nacional, religiosa. De l'entorn semirural d'una petita ciutat mediterrània, vaig passar a l'urbà centreeuropeu de ciutats de poc més de cent mil habitants; d'un entorn confessional unitari a altres de plurals, en el primer dels quals (Ginebra) el catolicisme era minoritari i en el segon (Saarbrücken), en canvi, majoritari; entorns, aquests darrers, als quals, a més a més, devora catòlics i protestants (luterans, calvinistes), hi conviuen israelians i alguns lliurepensadors.

A Ginebra, on vaig fer, amb la germana major, la primera comunió, vivíem devora el gran parc on hi ha el monument internacional a la Reforma, amb les estàtues de les seves grans figures, testimonis dels nostres jocs.

La diversitat se'm féu més present, per la creixent maduresa, al Sarre, on el fet de pertànyer els companys de classe a una o altra d'aquestes confessions, i el fet que cadascú seguís, al marge o en el marc de l'escola comuna, classes de religió en la religió respectiva, era perfectament natural i assumit per les famílies. Més rellevants resultaven —cal dir-ho— les diversitats nacionals, especialment entre alemanys i francesos, nodrides per la història recent de llurs països i les seqüeles de la guerra, transmeses pels pares, sovint excombatents.

Vista des de la perspectiva de l'experiència ulterior, no puc deixar de considerar aquella diversitat com a summament positiva i benefactora. En mi generà tolerància i comprensió de l'altre com a tal. La pràctica quotidiana de llengües diferents i el sovinteig de llocs de culte distints no interferien en els llaços d'amistat que ens unien. Únicament a partir dels anys trenta, en intensificar-se la inestabilitat política general amb el creixement del nacionalsocialisme a Alemanya, anaren agreujant-se els antagonismes ètnics i ideològics que a la fi desembocarien en la Segona Guerra Mundial.

Aquest agreujament contrastava amb una visió relativista del món internacional fomentada per l'experiència personal. Un exemple el vaig tenir a la pròpia família; perquè el meu germà petit, nat també a Saarbrücken, no era, com jo, nat a Alemanya, sinó al territori del Sarre. Un altre exemple, encara més cridaner, fou el d'una família alsaciana amiga en la qual, a causa de la cessió d'Alsàcia i part de Lorena a Alemanya després de la guerra francoalemanya de 1870-71 i de llur reincorporació a França el 1918, els avis eren francòfons, els pares germanòfons i els fills (companys meus de col·legi) francòfons altra volta, encara que marcats per l'ús familiar del dialecte vernacle. Era possible en aquestes condicions un major repte a qualsevol actitud dogmàtica o unilateral davant la realitat?

D'altra banda, les referències contínues, fins i tot en les converses diàries, a la revolució russa, la Societat de Nacions, les reparacions de guerra, l'ocupació francobelga de la conca del Ruhr, els tractats de Rapallo i Locarno, els estadistes Briand i Stresemann —fets i personatges tan pròxims aleshores en aquelles latituds— tampoc no podien no influir en el sentit d'una sensibilitat especial davant la política internacional, un interès més acusat per les relacions francoalemanyes i en general d'Europa, fins que el capgirament produït per la Segona Guerra Mundial em conduí a una perspectiva universal.

Troband-me, en certa manera, en una edat tan receptiva com és la joventut, a cavall de la frontera de França i Alemanya, vaig adquirir una vivència directa i perdurable de la diferència i complementarietat de les cultures de tots dos països, de llur recòndita atracció mútua, i sempre de l'impacte de la història.

En tot cas, guard el millor record d'aquells anys, d'abundoses lectures i excursions, a peu o en bicicleta, pels grans i bells boscs de la regió, així com de les estades estiuenques a Mallorca, ja habituals. I no vull dir adéu al que fou una joventut feliç sense expressar aquí la més profunda gratitud als meus pares, que, en circumstàncies no exemptes de dificultats, la feren possible i estimularen amb llur entrega sense límits a tots nosaltres, així com als professors en una fase tan decisiva de la formació, ja que als uns i als altres dec en gran mesura el que he estat i som.

L'octubre de 1932 em vaig traslladar a Madrid per estudiar dret a la Universitat aleshores anomenada Central. Era un gran moment d'aquesta universitat. Hi vaig tenir com a professors d'especial relleu Castillejo, de Dret Romà; Flores de Lemus, d'Economia Política; Eloy Montero, de Dret Canònic; Pérez Serrano, de Polític; Gascón y Marín, d'Administratiu; Beceña, de Processal; Garrigues, de Mercantil, i sobretot, per l'impacte que tingueren en mi, Sánchez Román, de Civil; Jiménez de Asúa, de Penal, i don Antonio de Luna, d'Internacional Públic. En cursos monogràfics, vaig seguir amb especial profit els d'Adolfo G. Posada i Fernando de los Ríos. Em vaig inscriure al curs de Ciència Política que havia de fer el professor alemany Hermann Heller, llavors exiliat a Espanya, que es va veure trencat al començament per la seva mort sobtada. El 1935-36 vaig seguir el primer dels cursos que per als ja llicenciats s'impartien en el marc de la Federació d'Associacions Espanyoles d'Estudis Internacionals, on vaig ser oient de Manuel de Terán, de geopolítica, de Fernando María Castiella, de política exterior espanyola, i de Hans J. Morgenthau, exiliat, com Heller, a Espanya, abans de traslladar-se als Estats Units. Féu un curs de dret internacional públic en francès.

Davant l'alternativa de triar professió, la carrera diplomàtica se'm presentava com a especialment idònia, pels antecedents exposats; però una disposició legal, sent ministre d'afers estrangers Serrano Suñer, prohibí de presentar-se a les oposicions als qui fossin casats amb una dona estrangera, i això impedí la realització del meu projecte. Havia contret matrimoni amb Else Wintrich, alemanya d'origen, que ha estat la fidel i abnegada companya de la meua vida durant seixanta anys, fins a la mort, produïda fa poc més de dos mesos. Vull dedicar-li un record tan entranyable com gran fou, des de la discreció, la reserva i la dedicació als nostres fills, la seva contribució diària a una convivència gratificant.

Ara bé, la Providència revelà que era sàvia també en aquella ocasió, perquè per diverses raons, la menor de les quals no seria la meua incurable aversió als viatges aeris, la diplomàcia resultava per a mi la via per seguir menys indicada. Les meves vocacions arrelades eren la docència i la investigació. Però en aquest aspecte em sorgí un dubte, la solució del qual dependria en part de factors contingents. La meua afició profunda oscil·lava entre la filosofia del dret i el dret internacional públic. Però aquest, als plans d'estudis d'aleshores, anava unit a l'internacional privat, que, com el dret privat en general, no estava en la línia del meu interès intel·lectual anterior. Per això vaig optar per la filosofia del dret, que vaig ensenyar amb caràcter ordinari a La Laguna i Múrcia, fins que la creació, a la Facultat de Ciències Polítiques i Econòmiques de la Universitat Complutense de Madrid, d'una càtedra de Dret i Relacions Internacionals, em permeté, en obtenir-la, iniciar-ne l'ensenyança a la capital d'Espanya. Com que sempre propendim a cercar antecedents exemplaritzants, solc invocar, pel que fa a mi, el de la càtedra de Dret Natural i de Gents, creada amb aquesta designació específica a Heildelberg i encomanada com a primer titular (i com a tal, primer col·lega) a Samuel Pufendorf el 1616. I encara que la tasca històrica m'obligui a recordar el sever judici que formulà Leibniz sobre Pufendorf com a filòsof i jurista, no autoritza l'acció pionera del senyor Samuel (com l'anomenarien avui els alumnes) un benèvol «oblit metòdic» de company a company? Pens que sí, tenint en compte a més a més l'acció edificant del pas del temps.

Poc resta per afegir a aquestes remembrances, de caràcter més tost privat si no íntim. L'aspecte públic de la meua activitat des de les successives càtedres ocupades i des del Tribunal Constitucional és més a la llum del dia, i agraeisc de cor tot el que se'n diu a la *laudatio* que m'ha estat dedicada amb tanta generositat. Caldria destacar en aquest aspecte la meua funció docent a la Universitat Literària de Lisboa, on, en instaurar-s'hi un curs de Filosofia del Dret al sisè any complementari d'un nou pla d'estudis, em fou encomanat. Després de dos cursos sencers, vaig anar fent-hi cursos semestrals durant catorze anys. Al marge de la funció, el contacte amb el món acadèmic portuguès em permeté d'aprofundir en el coneixement de la diversitat nacional, ara en el marc peninsular. De mi sé dir que la llarga experiència a la nació veïna, on tinc tants d'amics, m'ha incrementat la simpatia i admiració per «la dolça Lusitània / a vora del mar gran», que «somnia móns que brollen / i móns que ja han fugit», que Joan Maragall cantà a l'«Himne ibèric».

En visió de conjunt, la meua activitat docent i investigadora s'ha desplegat essencialment en tres àmbits del coneixement. El primer, la filosofia del dret, m'atragué abans de tot en la seva dimensió històrica. Com a primer amor intel·lectual, hi he dedicat un esforç constant, fins i tot quan em vaig fer càrrec del dret i les relacions internacionals i vaig haver de dedicar-me a conrear-los amb caràcter prioritari. La meua *Historia de la Filosofía del Derecho y del Estado* n'és la plasmació, per desgràcia, encara inconclusa. Les successives edicions que se n'han fet, augmentades en funció de l'accés a fonts no sempre fàcilment accessibles als nostres centres de docència superior, han fitat els meus anys de joventut i maduresa. Si de res em penet, és de no haver, per mor d'altres empreses en realitat menors, tingut l'obstinació necessària per acabar-ne el tom III, que ha d'abraçar el període postkantian de la disciplina. Reconeguda la falta, vull fer públic també el desig, ja en part realitzat, de corregir-la amb urgència. Es tracta d'un viatge mental de mil·lennis que, iniciat amb l'entusiasme del jove professor que era els anys quaranta, reclama del vell professor d'ara, lliure d'altres quefers imperatius, dur-lo a terme amb la celeritat possible.

El dret internacional públic, unit primerament a les relacions internacionals i després tractat com a matèria autònoma en els successius plans d'estudis universitaris del nostre país, constitueix òbviament el que podríem anomenar «nucli dur» de la meua labor científica des de 1957 fins a la jubilació, dos anys després que fos elegit membre del Tribunal Constitucional. Amb altres companys de promoció, rebérem del comú mestre, don Antonio de Luna, en el context de la doctrina dominant de l'època (Le Fur, Scelle, Kelsen, Verdross, entre d'altres), l'enfocament centrat en la naturalesa peculiar i el fonament sociològic i axiològic del dret internacional públic, enfocament propi de la revisió crítica del positivisme anterior, el portaveu més autoritzat del qual fou Anzilotti.

El punt decisiu de la discussió era com es podia fer compatible un ordenament jurídic que es diu fundat en la voluntat sobirana de l'Estat amb una obligatorietat objectiva de les seves normes. Sobre les empremtes de don Antonio, de Le Fur i molt especialment de Verdross, el tractat del qual vaig traduir de l'alemany, i més enllà, entroncant amb el pensament espanyol clàssic, principalment de Vitoria i Suárez, també reivindicat per ells, vaig anar desenvolupant una concepció jusnaturalista del dret internacional que trobaria la síntesi en els meus *Fundamentos de Derecho internacional público* i en el curs general impartit a l'Acadèmia de Dret Internacional de la Haia el 1981. Un aspecte rellevant i complementari sempre actual és així mateix el paper de la força i la relació del dret amb la política en l'àmbit internacional. També en aquest camp vaig dedicar una atenció especial a la història, objecte d'una exposició monogràfica escrita, per encàrrec dels professors Eisemann i Pellet, en francès, i apareguda en versions portuguesa i castellana el 1996 i el 1998, respectivament.

Aquesta història, igual que la de la filosofia del dret i de l'Estat abans esmentada, s'insereix en el que Oswald Spengler qualificà de «concepció copernicana» de la història, en tant que, segons la seva genial intuïció a *La decadència d'Occident*, no privilegia, com la «concepció ptolemaica», una cultura com a pauta central de referència entorn de la qual voltarien les altres, sinó que les aprehèn totes en la individualitat pròpia. Aplicat al dret internacional públic, això implica una perspectiva universal que no es limiti a la del dret internacional modern, o «clàssic», nat a Westfàlia, del qual, d'altra banda, procedeix el que a escala mundial s'elabora davant nosaltres.

Les relacions internacionals donaren lloc principalment a un estudi doctrinal sobre el seu objecte com a disciplina nova, que finalment vaig situar en l'àmbit de la sociologia. Dos cursos de la Haia compongueren el llibre *La Sociedad internacional*.

Quant al tema d'Europa, ha estat present en les meves preocupacions des del deixondiment de la meva curiositat intel·lectual en l'entorn abans descrit, però singularment en funció del seu procés d'unificació. Com de les relacions internacionals, me n'he ocupat en una sèrie de treballs solts. El meu discurs d'ingrés a la Reial Acadèmia de Ciències Morals i Polítiques, el 1972, versà sobre «La integración europea, idea y realidad». El text, molt ampliat, amb títol nou i com a llibre nou, ha de sortir pròximament.

En estreta connexió amb el tema d'Europa hi ha el dels drets humans, als quals el 1968 vaig consagrar un llibret, que va tenir el mèrit, per la data d'aparició i el medi polític imperant, d'actuar de precursor i convertir-se, després de tres edicions i sis reimpressions, en un best seller.

Al final d'aquestes consideracions, i tornant a un aspecte abans al·ludit, no vull deixar sense expressar el sentiment de no haver aconseguit sempre resistir l'atracció d'intervencions i participacions en seminaris, col·loquis i reunions científiques que m'han pogut distreure en excés de la consecució de les meves tasques principals. Esper que em servesqui d'excusa en aquesta ocasió solemne el seu amable ambient, així com els contactes amb un món de col·legues i estudiants més diversificat que el de la labor diària, la calor humana del qual l'enriqueix alhora que ens manté joves d'esperit.

Sota el signe d'aquesta nostàlgica reflexió, vull novament donar les gràcies a la Universitat de les Illes Balears, al seu Claustre de doctors, als respectius departaments i molt en particular a la doctora Rosario Huesa Vinaixa i al doctor Lluís Garau Juaneda per la iniciativa que prengueren en el seu moment i que ha culminat en aquesta, per a mi, tan honrosa i preuada distinció.

Palma, 3 de juliol de 1998